

NEMIS TILINING LINGVISTIK TIZIMI VA INTRALINGSVISTIK ALOQADORLIKLARNING O'QITISHDAGI O'RNI.

Qosimova Mavluda Navruzovna

Katta o'qituvchi Olmaliq davlat texnika instituti,
"Ijtimoiy-gumanitar fanlar va tillar" kafedrası
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20086247>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 04-may 2026 yil
Ma'qullandi: 06-may 2026 yil
Nashr qilindi: 08-may 2026 yil

KEY WORDS

Lingvistik tizim, strukturaviy me'yorlar, kommunikativ kompetensiya, intralingsvistik jarayon, intralingsvistik aloqadorliklar, fonologik jihatlar, morfologik me'yorlar, integratsiya, sinonimiya, antonimiya, polisemiya.

ABSTRACT

Intralingsvistik omillar grammatik, fonetik va leksik birliklarning o'zaro bog'lanishini o'rganish orqali tilning ichki tizimini mustahkamlashga xizmat qiladi. Nemis tilining lingvistik tizimi o'zining qat'iy grammatik me'yorlari, murakkab sintaktik strukturalari va fonetik o'ziga xosliklari bilan intralingsvistik yondashuvni o'qitish jarayonida muhim metodik talabga aylantiradi.

Nemis tili lingvistik tizimi murakkab, qat'iy strukturaviy me'yorlarga ega bo'lib, tilning har bir komponenti uzviy tarzda o'zaro bog'langan. Lingvistik tizimning asosiy qismlari — fonetika, leksika, morfologiya, sintaksis va semantika — intralingsvistik jarayonlarni tashkil etadi va o'quvchilarning muloqotda aniq, mantiqiy va grammatik jihatdan ravon nutq qurishiga poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tizimni to'laqonli o'zlashtirish nemis tilini o'qitish jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning eng muhim shartidir.

Nemis tilining lingvistik tizimi

1. Fonetika va fonologiya

Nemis tili fonetikasining o'ziga xos xususiyatlari intralingsvistik jarayonning birlamchi bosqichini tashkil etadi. Umlaut tovushlari (ä, ö, ü), uzun-qisqa unli farqlari, jarangli va jarangsiz undoshlarning almashuvi, urg'u va intonatsiya nutqning ma'nosiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Fonologik jihatlar o'quvchilarning talaffuzni to'g'ri shakllantirishiga, eshitish differensiasiyasini kuchaytirishiga xizmat qiladi.

2. Leksik-semantik tizim

Nemis tilidagi so'z boyligi, sinonimiya, antonimiya, polisemiya, frazeologizmlar va so'z yasalishi (Wortbildung) tildagi semantik munosabatlarni belgilaydi. So'zlarning to'g'ri tanlanishi, ularning denotativ va konnotativ ma'nolarini farqlash o'quvchilarning mazmunli muloqot olib borishida asosiy intralingsvistik vosita sanaladi. Nemis tilidagi birikmalar, fe'l + prefiks konstruktsiyalari (z. B. aufstehen, vorbereiten, mitkommen) mazmunga katta ta'sir ko'rsatadi.

3. Morfologiya

Nemis morfologiyasi tilning eng murakkab qatlamlaridan biri bo'lib, otlarning jinsga ega bo'lishi (der, die, das), artikllarning o'zgarishi, kelishiklar (Nominativ, Akkusativ, Dativ, Genitiv) va fe'lning zamonlari intralingsvistik strukturaning asosini tashkil etadi. Morfologik me'yorlar o'zlashtirilmasa, boshqa lingvistik komponentlarning to'g'ri qo'llanishi mushkul bo'ladi.

4. Sintaksis

Nemis sintaksisi qat'iy tartibga ega bo'lib, gap ichidagi so'zlarning joylashuvi muloqot mazmuniga bevosita ta'sir qiladi. Fe'lning ikkinchi o'rinda kelishi, ergash gaplarda fe'lning oxirga o'tishi, qo'shma gaplarning murakkab strukturasi intralingsvistik kommunikatsiyada hal qiluvchi o'rin tutadi. Sintaktik me'yorlarni bilish o'quvchining mantiqiy, izchil, tushunarli nutq qurishiga yordam beradi.

5. Tilning funksional-uslubiy tizimi

Nemis tilida rasmiy, ilmiy, og'zaki, publitsistik va badiiy uslublarning mavjudligi intralingsvistik ko'nikmalarning kontekstga qarab moslashuvchan qo'llanishini talab qiladi.

Intralingsvistik aloqadorliklarning o'qitishdagi o'rni. Intralingsvistik aloqadorliklar tilning ichki tizimini bir butun mexanizm sifatida shakllantiradi. O'qitish jarayonida ushbu aloqadorliklarni e'tiborga olish quyidagi omillar orqali samaradorlikni oshiradi:

1. Til tizimi elementlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi

Fonetika —leksika — grammatika — sintaksis o'rtasidagi uzluksiz aloqadorlik o'quvchilarda tilning ongli ravishda shakllanishiga yordam beradi. Masalan, talaffuzdagi intonatsiya va urg'u sintaktik ma'noni o'zgartirishi mumkin.

2. Grammatik kompetensiyaning mustahkam poydevorini yaratadi

Nemis tilining morfologik murakkabligi intralingsvistik yondashuvni zarur qiladi. Artikl, jins, kelishik va fe'l zamonlarini bilmasdan kommunikativ nutq shakllanmaydi.

3. Muloqotning mazmuniy aniqligini ta'minlaydi

Leksik birliklarning semantik jihatdan to'g'ri va vaziyatga mos qo'llanishi muloqotning samarali kechishini ta'minlaydi. Intralingsvistik aloqadorliklar mazmunni noto'g'ri talqin qilinishining oldini oladi.

4. O'quvchi nutqining ravonligini oshiradi

Sintaktik tuzilma va fe'lning pozitsiyasi bo'yicha qat'iy me'yorlar o'quvchi nutqini tartibli, izchil va tizimli qiladi. Bu esa muloqotning tez, ravon va tushunarli kechishiga yordam beradi.

5. Kommunikativ kompetensiyaning shakllanishida asosiy rol o'ynaydi

Hymes, Canale va Swain tadqiqotlarida lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida belgilanadi. Intralingsvistik aloqadorliklar bu kompetensiyaning tayanch poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Nemis tilini o'qitishda intralingsvistik yondashuvning metodik ahamiyati

1. Til elementlarini bosqichma-bosqich integratsiya qilish imkonini beradi

O'quvchi avval fonetik tizimni, keyin leksik birliklarni, so'ngra grammatik strukturalarni o'zlashtiradi — bu intralingsvistik kompetensiyaning tabiiy shakllanish yo'lidir.

2. Tildagi murakkab grammatik konstruktsiyalarni o'zlashtirishni osonlashtiradi

Masalan, Perfekt zamonidagi fe'lning bo'linishi (Partizip II + haben/sein) yoki ergash gaplarda fe'lning oxirga ko'chishi intralingsvistik mashqlar orqali mustahkamlanadi.

3. Leksik birliklarning semantik maydon bo'yicha guruhlanishi osonlashadi

Bu o'quvchilarda semantik tarmoqlarni shakllantiradi va nutqda so'z tanlashni tezlashtiradi.

4. Dars jarayonida samarali mashqlarni qo'llash imkonini beradi

- Strukturaviy mashqlar
- Transformatsion mashqlar
- Gap qurish mashqlari
- Leksik-semantik guruhlash
- Fonetika bo'yicha artikulyatsion mashqlar

Bu mashqlar intralingsvistik yadro kompetensiyani mustahkamlaydi.

Nemis tilining lingvistik tizimi o'zining qat'iy grammatik me'yorlari, murakkab sintaktik strukturalari va fonetik o'ziga xosliklari bilan intralingsvistik yondashuvni o'qitish jarayonida muhim metodik talabga aylantiradi. Bu yondashuv:

o'quvchilarning grammatik to'g'riligini,
nutqning ravonligini,
mazmunning aniqligini,
muloqotdagi samaradorlikni
ta'minlaydi.

Shuning uchun intralingsvistik aloqadorliklar nemis tilini o'qitishning nazariy asosida ham, amaliy bosqichida ham markaziy o'rin egallaydi.

Adabiyotlar:

1. Гальскова, Н. Д., & Гез, Н. И. Теория обучения иностранным языкам. — Москва: Академия, 2018.
2. Passov, E. I. Kommunikativniy metod obucheniya inostrannym yazykam. — Москва: Просвещение, 2010.
3. Leupold, J. Didaktik des Deutschen als Fremdsprache. — Stuttgart: Klett, 2017.
4. Bausch, K.-H., Christ, H., & Krumm, H.-J. Handbuch Fremdsprachenunterricht. — Tübingen: Narr Verlag, 2019.
5. Chomsky, N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge: MIT Press, 1965.
6. Saussure, F. Course in General Linguistics. — London: Duckworth, 1983.
7. Helbig, G., & Buscha, J. Deutsche Grammatik. — Berlin: Langenscheidt, 2011